

Z filosofického života Josefa Petra Ondoka

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

From the Life of the Philosopher Josef Petr Ondok. – The article is dedicated to the biography and the thinking the late Czech philosopher, theologian and biologist Josef Petr Ondok (1926–2003), focusing on his philosophical as well as theological work. J. P. Ondok welcomed and embraced the application of Analytic Philosophy in Theology, especially on the topic of the “proof of God”, and in Philosophy, namely, in analytical Ethics, where the concept of Ecoethics is added.

Keywords: analytic philosophy, bioethics, ecoethics, ethics, humor as a virtue, Josef Petr Ondok, communist prison, logic, science and philosophy, science and theology

Klíčová slova: analytická filosofie, bioetika, ekoetika, etika, humor jako ctnost, Josef Petr Ondok, komunistické lágry, logika, přírodní vědy a filosofie, přírodní vědy a teologie

Josef Ondok se narodil 2. září 1926 v Mydlovarech, na jihočeských Zbudovských Blatech Jakuba Kubaty, blízko Hluboké nad Vltavou. Ve vesničce Zahájí chodil do obecné školy, po roce měšťanky nastoupil na internát Kongregace bratří Nejsvětější svátosti (kongregace petrinů), kteří zajišťovali také výuku, zkoušky však skládal na klasickém Gymnáziu Jana Valeriána Jirsíka v Českých Budějovicích. V osmnácti letech byl přijat do Kongregace bratří Nejsvětější svátosti a přijal řeholní jméno Petr. Po maturitě v roce 1946 studoval filosofii a češtinu na Filosofické fakultě brněnské univerzity a teologii v brněnském kněžském semináři. Po zrušení seminářů v roce 1950 dokončil teologii soukromě. Účastnil se akcí hnutí katolické akademické mládeže (pracoval ve vzdělávacích a pastoračních katolických kroužcích)¹ a 21. června 1951 byl vysvěcen na kněze.

Obojí stačilo k tomu, aby byl 21. září 1951 zatčen přímo při vykonávání učitelké praxe na Základní škole ve Zlatých Horách. (Naštěstí si dnešní učitelé těžko dovedou představit situaci, kdy dva estébáci² za doprovodu ředitele školy odvedli Ondoka přímo z výuky češtiny a na školní chodbě mu nasadili želízka.) Ještě po letech Josef Petr Ondok vzpomínal, že právě s žáky rozebíral jednu Nerudovu báseň, když pro něj skončil studentský život.

Po několika měsících strávených ve vazbě, kde ho ponižovali a bili, jej nakonec propustili. Ondok se rozhodl emigrovat, ale i když došel s převaděčem k rakouským hranicím, nakonec skončil v rukou pohraniční stráže a ve vykonstruovaném procesu Bárta a spol. byl 1. listopadu 1952 obviněn z velezrady a špionáže ve prospěch Vatikánu a odsouzen na 17 let nepodmíněně. Ze studenta se stal muklem – tedy „mužem určeným k likvidaci“ a byl jím

¹ Hlavním koordinátorem těchto filosoficko-teologických kroužků, rozšířených po celé republice, byl Oto Mádr.

² Tj. příslušníci StB (Státní bezpečnosti), politické policie, která jako jedna z neuniformovaných složek Sboru národní bezpečnosti (SNB) byla jedním z hlavních vykonavatelů komunistického teroru po roce 1948.

dvanáct let. O věznění na Mírově, v Jáchymově, Leopoldově a ve Valdicích psal na sklonku vlastního života – po naléhání z řad svých přátel a také kolegů-učitelů – v knize *Muklovský Vatikán*. V Jáchymově byli vězni nasazováni na práci ke zpracovávání uranové rudy pro transport do Ruska. Tehdy sedmadvacetiletý Ondok byl radioaktivnímu působení uranu vystaven v jáchymovském táboře „L“ s jeho „věží smrti“ čtyři roky. Vatikánem své věznění nazývá z toho důvodu, že se v něm setkal s kněžími, kteří mimo jiné organizovali i ve vězení tajně výuku.

I přes naprosté fyzické vyčerpání těžkou prací dodávalo Ondokovi soužití se zkušenými kněžími a řeholníky posilu a školu do dalších let. Mezi spoluvězni-kněžími, kteří jej ovlivnili na celý život, to byl především Josef Zvěřina (s nímž byl Ondok souzen, prošel s ním všemi věznicemi a považoval ho za svého duchovního vůdce), jezuita Adolf Kajpr, Antonín Mandl a dominikán Silvestr Braitto. Z leopoldovského kriminálu pochází přezdívka „Opat chuligán“ pro Anastáze Opaska. Když se jednou skupinka kněží vrátila z práce, našla ve své cele karikaturu a pod ní slova „Opat chuligán“. Autorem byl Petr Ondok. Břevnovský opat Anastáz Opasek ve své knize *Dvanáct zastavení* po letech na leopoldovský kriminál vzpomíná: „Byl mezi námi vzdělaný a zbožný páter Ondok, hluboký myslitel, který znal dobře přírodní vědy i filosofii a stále v těchto oborech pracoval, pokud to bylo možné, bez literatury a pomůcek. Byl to zároveň člověk vtipný – on nakreslil tu karikaturu.“ (Opasek, Jirásková 1992)

Po téměř dvanácti letech věznění byl Ondok propuštěn na amnestii díky osobnímu zaručení předsedy domovského JZD³ Mydlovary, jenž převzal odpovědnost za jeho „společenskou převýchovu“. (Srov. Ondok 2005b: 118) Jak se později Josef Petr Ondok dozvěděl, byla to jen záminka. Ondokovi rodiče totiž dříve několikrát o amnestii žádali, ale až v první polovině 60. let 20. století, kdy se poměry začaly uvolňovat, bylo této žádosti JZD vyhověno.

Knihu *Muklovský Vatikán*, která vyšla až z Ondokovy pozůstalosti, psal v době těžké nemoci, kdy mu léčba imunitního systému (narušenému v důsledku práce s uranovou rudou) způsobovala nespavost a přitom neschopnost soustředit se na náročnější intelektuální činnost. Knihu napsal především proto, aby vyjádřil vděčnost za setkání s kněžími, aby evokoval atmosféru soužití kněží v podmínkách vězení: „... v této vězeňské ekumeně byla příležitost naslouchat v dialogu různým hlasům bez vedlejších afektů, které často narušují průběh dialogu i dosažení jeho cíle v normálních poměrech venku mimo vězení.“ (Ondok 2005b: 13) Přestože Ondok odmítal psát historickou dokumentaci věznění či literaturu o „hrůzách kriminálu“, považuji za podstatná také jeho vyznání k situaci v naší zemi po více než dvaceti letech od sametové revoluce: „Neprahnu po pomstě, ale po vyčištění ovzduší a položení dobrých začátků pro novou cestu svobodného života neohrožovaného žádnou formou nesvobody a totality. Všechno jako by bylo smazáno. Nikdo není vinen. Všechno je zapomenuto. Nikomu se nedá prokázat zločin.“ (Ondok 2005b: 12)

Ve třiceti sedmi letech, v roce 1963, začíná Josef Petr Ondok pracovat v „družstvu“ jako stavební dělník (přidavač), toužil se však dostat z atmosféry chaosu a lajdáctví, proto vystudoval večerní stavební průmyslovku. V Brně se později potkal s biologem a filosofem Josefem Svobodou, přítelem z dob brněnských studií i z vězení, který mu našel místo

³ Tj. „Jednotné zemědělské družstvo“ – produkt kolektivizace zemědělství po roce 1948.

v Botanickém ústavu Akademie věd – nejprve v Brně a od roku 1966 působil jako technik v Třeboni. V politicky uvolněnější atmosféře na konci šedesátých let mohl dokončit studia v Brně a roku 1969 dosáhl prací o interogativní logice na filosofické fakultě brněnské univerzity doktorátu z logiky u profesora Pavla Materny, jehož logika navazovala na transparentní intenzionální logiku Pavla Tichého, filosofického odpůrce redukce logiky na studium vlastností syntaktických systémů, stoupence (platónského) realismu. (Srov. Materna 2002: 803)

V roce 1969 se stal Ondok výpomocným duchovním v kostele Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Přípravoval a pořádal bohoslužby, učil v bytových seminářích. Ale v sedmdesátých letech dostal zákaz vykonávat duchovenskou činnost. (Jako kněz mohl působit až po roce 1989.)

Roku 1970 se stal v třeboňském Botanickém ústavu vědeckotechnickým pracovníkem. Soustředil se na obory ekologicky a ekofyziologicky zaměřené biologie, využíval matematické postupy a metody. Z těchto oborů uveřejnil něco přes sto prací částečně jako spoluautor. Jak vzpomínal jeho tehdejší kolega Jan Květ, ekologie mokřadů jistě nebyla původním primárním zájmem filosofa a teologa. „Ale jakmile přišel do nového prostředí, chopil se nabídnuté příležitosti a jeho znalost matematiky ho brzy učinila cenným členem třeboňského pracoviště po dalších více než 25 let.“ (Hovorková 2013)

Když se v roce 1991 zakládala teologická fakulta v Českých Budějovicích, dostal Ondok nabídku, zda by zde nechtěl učit filosofii. Souhlasil, i když prý naznačoval, že není dostatečně připravený. Opustil tedy pracoviště v Botanickém ústavu, aby na Teologické fakultě přednášel dějiny filosofie, etiku, speciální metafyziku a speciální kurzy, jako „Ekoetický problém“, „Analytická filosofie a její aplikace“, „Úvod do filosofie M. Heideggera“ a další. Současně působil také na Biologické fakultě téže univerzity. Roku 1998 se habilitoval v oboru ekologie na biologické fakultě.

Karel Skalický popisuje Ondokovu odbornost následujícími slovy: „.... dvojklannost jeho génia se obrátí v jeho celoživotním díle, jež představuje široký vějíř oborů jdoucích od matematického modelování v oblasti ekofyziologie rostlin a v ekologii vůbec, přes hlubší problémy ekologie a ekoetiky, biotechnologie a bioetiky, logiky, gnozeologie, filosofické a teologické racionality až k metafyzické otázce jsočnosti Boha a k jiskřivě duchaplným a teologicky obnovným esejům z teologie spirituality.“ (Skalický 2004) Učil dvanáct let až do své předčasné smrti 19. srpna 2003. Léta vytrpěná v komunistických lágrech, tak eufemisticky jím označovaná jako „muklovský Vatikán“, a léta učitelská tedy trvala stejně dlouho.

Josef Petr Ondok se inspiroval ve svém filosofickém díle především v analytické filosofii (filosofii „obrácené k jazyku“), orientované na analýzu užívání přirozeného jazyka. Promýšlel například díla Ludwiga Wittgensteina, Karla R. Poppera, Alfreda N. Whiteheada. Ve svém myšlení se ale vždy především opíral o díla Aristotelova a Tomáše Akvinského. Vážil si též myšlenkového díla dialogických personalistů, Gabriela Marcela i Martina Heideggera. Z českých autorů odkazuje na ekoetické dílo Erazima Koháka, z nejmladší generace pak na literárně historické práce Martina C. Putny.

Není mnoho teologů, kteří by dokázali být tak kvalitně „polaritní“. Jako ekolog a bioetik – a zároveň vždy také jako kvalitní teolog a filosof – se Ondok vyjádřil v knize

Člověk a příroda. Hledání etického vztahu (Ondok 1998a) a v díle *Bioetika: východiska, principy, aplikace*, (Ondok 1999) v němž se zabýval problémem etického hodnocení medicínských aktivit, jež biologicky zasahují do lidského organismu. Tím vytvořil první českou knihu, která o problémech nejen v souvislosti s genovou technologií zaslouženě, důkladně a přístupně pojednala, přičemž ekologickou a bioetickou problematiku domyslel Ondok až do jejích teologických kořenů, což je, a to nejen v českém prostředí, velmi cenné. Knihu záhy zrevidoval a podstatně doplnil, vyšla pak pod názvem *Bioetika, biotechnologie a biomedicína* (Ondok 2005) dva roky po Ondokově smrti.

Nejen o vztahu vědy a víry pojednává pak Ondokova kniha s příznačným názvem *Přírodní vědy a teologie*. (Ondok 2001) Zde je ilustrováno, jak může dialog s přírodními vědami znamenat pro teologii plodné metodické východisko.

Mezi teologickou a filosofickou prací vznikla – dle Karla Skalického „metafyzicky nejnáročnější“ – Ondokova kniha *Důkaz nebo hypotéza Boha?* s podtitulem *Historické a epistemologické úvahy o dokazování teismu*. (Ondok 1998b) Právě pro Ondokovo pečlivé dodržování metod logické a sémantické analýzy, ale i zásad přírodovědeckého výzkumu, se jeví cenný závěr knihy: hypotéza Boha jako vysvětlení časového vzniku světa i jako vysvětlení jeho zákonitosti je „... racionálnější než alternativa světa, který stvořil sám sebe, nebo alternativa věčného světa, nebo alternativa světa, ve kterém místo zákonitosti vládne náhoda. Je nutné přijmout princip racionality a inteligibility světa, z něhož věda fakticky vychází a bez něhož ztrácí smysl. Jestliže má smysl ptát se, proč nějaká věc je taková, jaká je, pak musí mít i smysl otázka, proč tato věc je. Vysvětlovat jednotlivé věci a jevy našeho světa vede nutně k požadavku vysvětlení světa v jeho celistvosti.“⁴ (Ondok 1998b: 155)

Sám Josef Petr Ondok byl však nejvíce rád za to, že mu bylo dopřáno vydat knihu *Bereme smích vážně?* (Ondok 2000, Ondok 2003) Zde se nedotýká jen otázek po původu, roli a smyslu smíchu v životě, ale také se zde věnuje otázce etické: totiž pojednává o eutrapelii, tedy aristotelské morální ctnosti být v náležitém pohybu, v náležité (EU) schopnosti se otáčet (TRAPELEIN). Tradičně je termín eutrapelia překládán jako humor, schopnost být veselý, umění smát se. Podle Aristotela je to střed (MESOTES) mezi mrzoutstvím a šaškovstvím. (Ondok 2003: 25n)

Přátelé Josefa Petra Ondoka vzpomínají na to, že byl nejen poctivým myslitelem, ale také člověkem se smyslem pro humor, což se projevovalo také v jeho karikaturách, ale i vtipných básních, kterými je příležitostně obdarovával. Byl také nadán herecky, což spolu s humorem uplatnil ve spolcích pro obveselování, které spolutvořil v průběhu života – ve vězení ve spolku *Zvěřinec* a v době zaměstnání v Třeboni v *Klubu padesátníků*.

Tímto osobním příkladem života beroucího humor vážně se stal také učitelem duchovního života – příspěvkem k takové spirituální literatuře je ona publikace o smíchu, ale především knížka *Čmelák asketický (Bombus asceticus). Úvahy o křesťanské spiritualitě*. (Ondok 2004) Právě zde, dle Karla Skalického, mluví Ondokovo srdce „... z vlastního, nejosobnějšího podkladu a pokladu, získaného ať už jako dar, anebo jako jeho osobní zpracování zkušeností nabytých na pouti životem (...) Ondok (...) vytváří novou, vysoce originální a zároveň ve víře církve hluboce zakotvenou teologii spirituality, vycházející

⁴ V tisku uvedeno namísto „bez něhož ztrácí“ „bez níž ztrácí“.

z teologického paradigmatu ‚života‘. On, který se neustále angažoval v dialogu mezi přírodními vědami a teologií, o němž neváhal tvrdit a opakovat, že je *možný*, oboustranně *užitečný* a *nutný*, ten nám podává (...) duchovní trest svého srdce a své mysli. Platí-li i dnes ona tolikrát opakovaná výzva svatých Písem, abychom ‚zpívali Hospodinu píseň novou‘, a ta nemůže neplatit, pak Ondokův *Smích* a hlavně jeho *Čmelák* jsou tou ‚novou písní‘, kterou vyzpíval pro své žáky a pro nás všechny.“ (Skalický 2004)

Název *Čmelák asketický* vysvětluje Ondok hned v předmluvě, kdy si začal vypisováním do svého notesu shromažďovat „nektar“ z duchovní literatury, a to v reakci na dílko *Apis ascetica* (asketická včelka), které se mu dostalo do ruky, když pátral po hlubším poučení o duchovním životě. Kniha obsahovala citáty o duchovním životě od starší patristické literatury až po autory z mladší doby. Namísto včelky však Ondok volí čmeláka:

„Název *Bombus* (v zoologické literatuře je např. čmelák pojmenován latinským názvem *Bombus bombus*) pochází z latinského termínu ‚bombus‘, který značí hřmot, hluk, bručení. (...) čmelák svým sosákem dosáhne hlouběji do květu kytíček duchovní moudrosti na luzích a hájích duchovní literatury než včelka. Snad také jeho bručení může znamenat jeho nespokojenost. (...) typ, který je nespokojen, když najde něco, co ho neuspokojuje, co mu vadí a proto dovede bručet (...) Nejde mi přitom jen o kritiku (...) Chci spíše vyprávět o situacích, v nichž jsem měl pocit nespokojenosti a nepohodlnosti, asi takový, jaký má člověk, když obléká oblek, který mu nesedí (...) ‚nový člověk‘, kterého má křesťan obléci, není jen záležitostí privátní týkající se jedině jeho samého, jeho konkrétního lidského osudu, ale je vpleten ve složité vazby a interakce s dalšími lidskými bytostmi a dokonce i s celou přírodou, včetně jejích živých a neživých komponent. (...) každá spiritualita zahrnuje i eklesiologický a obecně etický charakter a nemůže se bez něho obejít. Proto ochota obléci ‚nového člověka‘ znamená zároveň schopnost přijmout i ‚nově viděný svět‘ tj. schopnost vidět všechny jeho ‚dimenze‘, které nám přináší naše touha po poznání, ať jde o vědu, nebo filosofii, anebo o stále se prohlubující teologické úsilí o hlubší a úplnější interpretaci Božího slova.“ (Ondok 2004: 8–12)

V sedmi kapitolách *Čmeláka* se Josef Petr Ondok věnuje otázce, zda je kritické smýšlení možné vnímat jako ctnost – a hovoří o čtyřech typech kritiků: kritik pesimista, kritik asertivní, kritik alibista a kritik rétor. Dále rozebírá dvojí formu kritického myšlení, a to kritické sebepoznání a smýšlení a vnější kritiku a angažovanost. V podstatné kapitole nazvané *Vulgarizace křesťanské spirituality* se věnuje zvláště antropomorfismu, falešné familiárnosti, pověře, podbízení a ústupkům. Z principů a východisek současné spirituality si váží zejména těch, které vycházejí z paradigmatu ‚života‘. Jmenovat zasluhují především nenásilnost, princip pravdivosti, princip otevřenosti světu, princip křesťanské střízlivosti, princip inspirace přírodním světem a princip kreativní nejistoty. V popisu spirituality v konzumní společnosti se věnuje vlivu postmoderní filosofie, medializaci, kybernetizaci a nakonec disneyfikaci náboženství.

Jen člověk vskutku pokorný a zároveň plný humoru může na závěr své knihy napsat: „Úvaha, která má předmluvu, by měla mít také závěrečnou ‚domluvu‘. Ale zvolil jsem termín ‚omluva‘, (...) chtěl bych, aby celá úvaha nebyla brána jako pokus o nějakou definitivní odpověď na problém spirituality současného křesťana, ale jako osobní rozmyšlení nad tímto tématem na základě mé osobní zkušenosti a také na tom, co z literatury na tento námět

posbíral příčinlivý Čmelák asketický. Má omluva se týká takových výrazů, jako je ‚princip‘, ‚zásada‘, ‚teorie‘ apod...“ (Ondok 2004: 143)

Josef Petr Ondok připravil ještě knihu *Analytická filosofie a její aplikace na některé náboženské problémy*, předanou na začátku roku 2001 nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury v rukopise s názvem *Metody analytické filosofie v teologii*. Brněnské nakladatelství však tehdy nemohlo knihu z finančních důvodů vydat, proto doporučilo Ondokovi obrátit se na jiné nakladatelství. To už však v běhu Ondokova života nebylo možné, proto nakladatelství nakonec zajistilo vše k vydání v roce 2006. Kniha vyšla pod názvem *Řeč o Bohu*, s podtitulem *Metody analytické filosofie v teologii*. (Ondok 2006) Již v roce 2004 upozorňoval Karel Skalický, že tato kniha „bude významným přínosem do české filosofie i teologie“.

Jde o velmi precizní a myšlenkově náročnou monografii, která v první části představuje analytickou filosofii a její témata; otázku vzniku a vývoje analytické filosofie, výklad o formální logice, filosofické logice, filosofii jazyka a uvedení některých konkrétních příkladů těchto myšlenkových proudů. V druhé části přistupuje k ukázkám některých aplikací na příkladech – jde například o ukázkou Bocheňského logiky náboženství, zpracování tématu důkazů Boha analytickou filosofií, vlivu teorie řečových aktů na teologii, kapitulu o Wittgensteinovi a jeho vztahu k náboženství, či o kapitulu o analytické etice.

Vztah analytické filosofie a etiky považoval Ondok za stejně podnětný, jako vztah analytické filosofie a teologie, jak se jeví například z podrobnějšího rozboru myšlení Quentina Persifora Smithe, který nazval svou koncepci tzv. rozšířeného perfekcionismu (perfekcionista etiky T. Hurky) „globálním naturalistickým perfekcionismem“. Globálním proto, že při vymezení „dobra“ nezahrnuje pouze rozvoj „... lidské přirozenosti, ale rozvoj přirozenosti všech věcí, tedy i věcí živé a neživé přírody. Každý objekt má svou přirozenost, o níž se opírá a z níž se konstituuje jeho ‚vnitřní‘ hodnota (...) lidé mohou realizovat více dobra, když budou rozvíjet nejen svou vlastní přirozenost, ale i přirozenost dalších komponent našeho světa (...) Na otázku: Jak mám žít, existuje odpověď: Musím volit takový způsob života, který bude co nejvíce přispívat k rozvoji přirozenosti všech věcí. Takový život je smysluplným životem.“ (Ondok 2006: 140–142) Tímto odkazem tolik podobným dikci například Jana Amose Komenského vystihuje Ondok také vlastní propojení v myslitelském úsilí teologie, filosofie, etiky, ekoetiky i logiky a přírodních věd.

Karel Skalický ve své vzpomínce na Josefa Petra Ondoka vyzdvihuje v jeho odbornosti polaritu mezi biologií a teologií, případně filosofií. V jeho charakteru pak oceňuje především trpělivost, milosrdenství a pokoru. Pokud by tato charakteristika měla být jakkoli doplněna, pak snad poukazem na hlubokou jednotu uvnitř této polarity a na intelektuální i morální poctivost, která zůstala potvrzena v jeho spisech a v srdcích i paměti jeho přátel a žáků.

SEZNAM LITERATURY

HOVORKOVÁ, Kateřina. Pestrý život Josefa Petra Ondoka. Byl mukl, dělník, botanik i filozof. *IDNES.cz* [online]. [cit. dne 24. 11. 2013]. Dostupné z WWW: <http://budejovice.idnes.cz/josef-petr-ondok-02x-/budejovice-zpravy.aspx?c=A131108_1997423_budejovice-zpravy_jkr>.

MATERNA, Pavel. Odkaz Pavla Tichého. *Filosofický časopis*, 2002, roč. 50, č. 5, s. 803. ISSN 0015-1831.

ONDOK, Josef Petr. *Bereme smích vážně?* Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 15. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2000. ISBN 80-86036-46-4.

ONDOK, Josef Petr. *Bereme smích vážně?* Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 15. 2. vyd. Svitavy: Trinitas, 2003. ISBN 80-86036-81-2.

ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 24. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-486-1. [Ondok 2005a]

ONDOK, Josef Petr. *Bioetika*. Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 11. Svitavy: Trinitas, 1999. ISBN 80-86036-24-3.

ONDOK, Josef Petr. *Člověk a příroda: hledání etického vztahu*. Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 4. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-239-0. [Ondok 1998a]

ONDOK, Josef Petr. *Čmelák asketický = Bombus asceticus: úvahy o křesťanské spiritualitě*. Svitavy: Trinitas, 2004. ISBN 80-86036-90-1.

ONDOK, Josef Petr. *Důkaz nebo hypotéza Boha?* Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Sv. 2. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-05-7. [Ondok 1998b]

ONDOK, Josef Petr. *Muklovský Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-040-3. [Ondok 2005b]

ONDOK, Josef Petr. *Přírodní vědy a teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-93-3.

ONDOK, Josef Petr. *Řeč o Bohu: metody analytické filosofie v teologii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-102-7.

OPASEK, Anastáz, JIRÁSKOVÁ, Marie. *Dvanáct zastavení: vzpomínky opata břevnovského kláštera*. Svědectví o době a lidech. Sv. 1. Praha: Torst, 1992. ISBN 80-900149-8-4.

SKALICKÝ, Karel. Josef Petr Ondok – učitel a svědek. *Teologické texty* [online], 2004, č. 1, [cit. dne 24. 11. 2013]. ISSN 0862-6944. Dostupné z WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-1/Josef-Petr-Ondok-ucitel-a-svedek.html>>.

(*PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.* vyučuje na Univerzitě Karlově v Praze – 3. lékařské fakultě a Evangelické teologické fakultě, na Teologické fakultě Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, na Katedře teologie a filosofie Jaboku – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické. Zabývá se filosofií výchovy, etikou, dějinami vzdělávání a zkoumá vztahy náboženské a kulturní vzdělanosti.)